4. Функции на една независима променлива – основни понятия, графика на функция, сложна функция

4.1. Понятие за функция. Начини за задаване на функция.

Определение 1. *Нека X и Y са множества от реални числа ($X, Y \subset \mathbb{R}$) и нека по някакво правило, означено с f, на всяко число x от множеството X е съпоставено* ***единствено*** *число y от множеството Y. Това правило f се нарича функция, дефинирана в множеството X и приемаща стойности в множеството Y.*

В Определение 1 x може да се разглежда като променлива величина, пробягваща множеството X. Ето x защо се нарича **независима променлива** или **аргумент** на функцията, а образът y - **зависима променлива** или **стойност на функцията**.

Множеството X се нарича **дефиниционна област** на функцията f. Означава се с D_f.

Множеството $R_f = \{f(x) : x \in D_f\}$, състоящо се от всички стойности $y = f(x)$, които функцията f приема когато x пробягва дефиниционната област D_f, се нарича **множество от стойности** на функцията f.

Множеството $\Gamma_f = \{M(x, f(x)) : x \in D_f\}$, състоящо се от всички точки $M(x, f(x))$ в равнината Oxy, които се получават, когато x пробягва дефиниционната област D_f, се нарича графика на функцията f.

Например, графиката на квадратната функция $y = x^2$ е парабола. Функцията е дефинирана навсякъде, т.е. $D_f = \mathbb{R} = (-\infty, +\infty)$. Тъй като винаги $x^2 \geq 0$, то множеството от стойности R_f е интервалът $[0, +\infty)$.

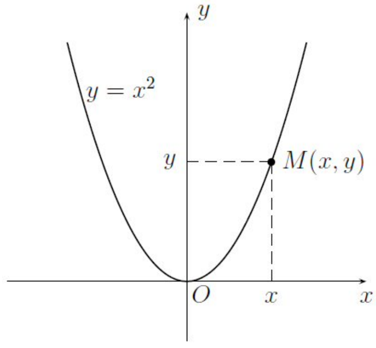

Графиката на функция, дефинирана в интервал (a, b), обикновено представлява крива в равнината. Не всяка крива в равнината, обаче, е графика на функция.

Например, окръжността с уравнение $x^2 + y^2 = R^2$ не е графика на функция, тъй като чрез окръжността на всяко x от интервала $(-R, R)$ се съпоставят две числа: $y_1 = \sqrt{R^2 - x^2}$ и $y_2 = -\sqrt{R^2 - x^2}$. Според Определение 1 на всяко фиксирано x_0 чрез графиката на функцията трябва да се съпостави единствено y_0. Това геометрично означава, че всяка вертикална права $x = x_0$ пресича графиката на функцията само в една точка.

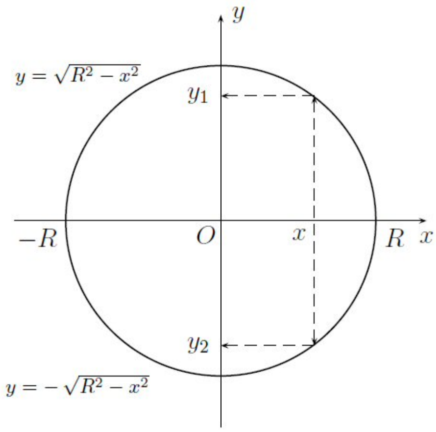

Има три основни начина за задаване на функция:

1. Аналитичен начин. Функцията се задава с помощта на една или няколко формули. На свой ред това задаване може да бъде явно, неявно или параметрично.

а) явно задаване. Функцията се задава чрез формула от вида $y = f(x)$. Например $y = x^2$, $y = e^x$, $y = \sin x + \cos x$. Функция, зададена по този начин, се нарича **явна**.

б) неявно задаване. Функцията се задава чрез уравнение от вида $F(x, y) = 0$. За да изразим явна функция, определена неявно от това уравнение, трябва да го решим относно y. Функция, зададена по този начин, се нарича **неявна**.

Например, уравнението $x^2 + y^2 = R^2$ задава неявно две функции, дефинирани в интервала $[-R, R]$, чиито графики са: горната полуокръжност - на функцията $y = \sqrt{R^2 - x^2}$ и долната - на $y = -\sqrt{R^2 - x^2}$.

в) параметрично задаване. Функцията y с аргумент x се задава с помощта на две функции

$$x = \varphi(t), y = \psi(t),$$

чийто аргумент t, изменящ се в интервал $[\alpha, \beta]$, се нарича параметър.

Например, да разгледаме функцията, зададена параметрично чрез

$$x = R\cos t, y = R\sin t, t \in [0, \pi].$$

Като повдигнем на квадрат двете страни на тези уравнения и ги съберем, получаваме уравнението $x^2 + y^2 = R^2$. Тъй като x пробягва интервала $[-R, R]$ и $y \geq 0$ при $t \in [0, \pi]$, то параметрично зададената функция е $y = \sqrt{R^2 - x^2}$.

2. Табличен начин. Функцията се задава с помощта на таблица, съдържаща стойностите на аргумента и съответните стойности на функцията. Например, като резултат на измервания може да се направи таблица, изразяваща зависимостта на температурата от надморската височина.

3. Графичен начин. Функцията се задава чрез нейната графика, построена в дадена координатна система.

4.2. Четни и нечетни функции.

Определение 2. *Функцията $f(x)$ се нарича* ***четна****, ако:*

1) за всяко $x \in D_f$ е изпълнено, че $-x \in D_f$;

2) за всяко $x \in D_f$ е изпълнено, че $f(-x) = f(x)$.

Графиката на всяка четна функция е симетрична относно ординатната ос Oy. Например, четни функции са $y = 1$, $y = x^2$, $y = \cos x$.

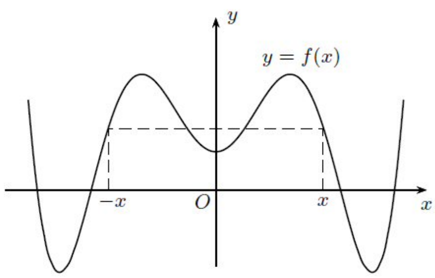

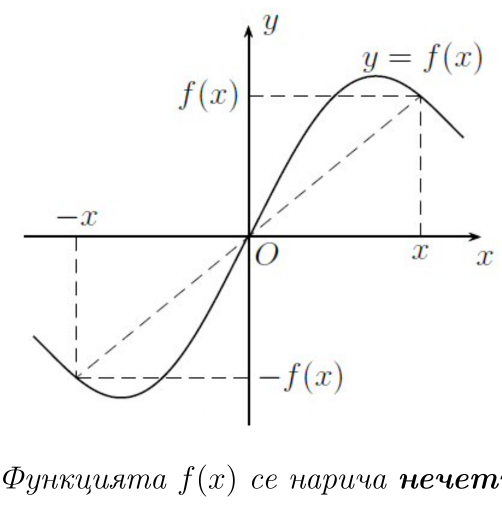

Определение 3. *Функцията $f(x)$ се нарича* ***нечетна****, ако:*

1) за всяко $x \in D_f$ е изпълнено, че $-x \in D_f$;

2) за всяко $x \in D_f$ е изпълнено, че $f(-x) = -f(x)$.

Графиката на всяка нечетна функция е симетрична относно координатното начало О. Например, нечетни функции са $y = x$, $y = x^3$, $y = \sin x$, $y = \operatorname{tg} x$.

4.3. Монотонни функции.

Определение 4. *Нека функцията $f(x)$ е дефинирана в интервала (a, b). Функцията $f(x)$ се нарича* ***монотонно растяща*** *в интервала (a, b), ако за всеки две стойности $x_1, x_2 \in D_f$, за които $x_1 < x_2$, е изпълнено $f(x_1) \leq f(x_2)$, т.е. стойностите на $f(x)$ нарастват с нарастването на аргумента x. Ако е изпълнено строгото неравенство $f(x_1) < f(x_2)$, функцията се нарича* ***строго монотонно растяща***.

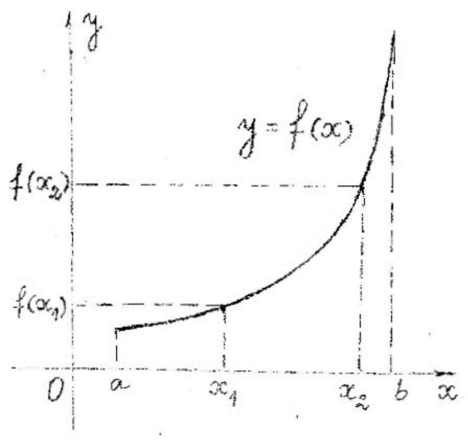

Определение 5. *Нека функцията $f(x)$ е дефинирана в интервала (a, b). Функцията $f(x)$ се нарича* ***монотонно намаляваща*** *в интервала (a, b), ако за всеки две стойности $x_1, x_2 \in D_f$, за които $x_1 < x_2$, е изпълнено $f(x_1) \geq f(x_2)$, т.е. стойностите на $f(x)$ намаляват с нарастването на аргумента x. Ако е изпълнено строгото неравенство $f(x_1) > f(x_2)$, функцията се нарича* ***строго монотонно намаляваща***.

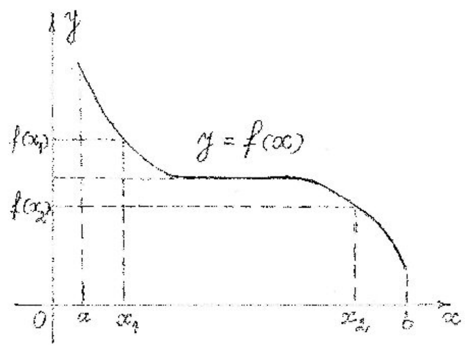

Монотонно растящите и монотонно намаляващите функции се наричат **монотонни функции**.

Графиката на една монотонно растяща функция върви отдолу нагоре, а на монотонно намаляваща функция - отгоре надолу, когато се движим отляво надясно.

Квадратната функция $y = x^2$ е строго монотонно намаляваща в интервала $(-\infty, 0)$ и е строго монотонно растяща в интервала $(0, +\infty)$.

4.4. Ограничени функции.

Определение 6. *Нека функцията $f(x)$ е дефинирана в интервала (a, b). Функцията $f(x)$ се нарича **ограничена отгоре** в интервала (a, b), ако съществува константа M такава, че за всяко $x \in (a, b)$ е изпълнено $f(x) \le M$.*

Определение 7. *Нека функцията $f(x)$ е дефинирана в интервала (a, b). Функцията $f(x)$ се нарича **ограничена отдолу** в интервала (a, b), ако съществува константа m такава, че за всяко $x \in (a, b)$ е изпълнено $f(x) \ge m$.*

Определение 8. *Нека функцията $f(x)$ е дефинирана в интервала (a, b). Функцията $f(x)$ се нарича **ограничена** в интервала (a, b), ако тя е ограничена отдолу и отгоре в този интервал, т.е. съществуват константи m и M такива, че за всяко $x \in (a, b)$ е изпълнено $m \le f(x) \le M$.*

За да бъде една функция ограничена отгоре в даден интервал геометрично означава графиката на функцията в този интервал да бъде разположена под хоризонталната права $y = M$, а за да бъде ограничена отдолу - над хоризонталната права $y = m$.

Квадратната функция $y = x^2$ е ограничена отдолу, но не е ограничена отгоре в интервала $(-\infty, +\infty)$. Функцията $y = \sin x$ е ограничена в цялата си дефиниционна област - интервала $(-\infty, +\infty)$, тъй като $-1 \le \sin x \le 1$ за всяко $x \in (-\infty, +\infty)$

4.5. Операции с функции.

Нека функциите f и g имат една и съща дефиниционна област D. Тогава за тези функции се дефинират сума $f+g$, разлика $f-g$, произведение fg и частно f/g по следните естествени правила:

$$(f \pm g)(x) = f(x) \pm g(x), x \in D,$$

$$(fg)(x) = f(x)\, g(x), x \in D,$$

$$\left(\frac{f}{g}\right)(x) = \frac{f(x)}{g(x)}, x \in D \text{ и } g(x) \neq 0.$$

Така дефинираните операции с функции се наричат аритметични.

Друга важна операция с функции е композицията на функции.

Определение 9. *Нека функцията $y = f(x)$ има дефиниционна област D_f и множество от стойности R_f, а функцията $z = g(y)$ има дефиниционна област D_g и $f(x) \in D_g$ за всяко $x \in D_f$, т.е. $R_f \subset D_g$. Функцията $z = h(x)$, дефинирана в D_f чрез*

$$h(x) = g[f(x)],$$

се нарича ***композиция*** *на функциите f и g в посочения ред. За функцията $h(x)$ се използват също термините* ***сложна функция*** *и* ***съставна функция****.*

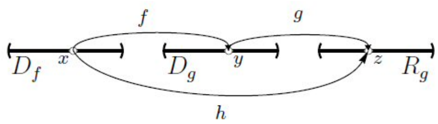

Пример 1. *Функцията $h(x) = \sin^2 x = (\sin x)^2$ може да се разглежда като композиция на функциите $y = f(x) = \sin x$ и $z = g(y) = y^2$.*